

समवायेन तु प्रत्येकवृत्तिः । “प्रत्येकावृत्तेः समवायाद्य-
त्तित्वनियमस्तु समवायादिनैव न पय्याप्रतिबन्धने-
नेति भेदः । यच्च संवेधानेव पदार्थानां विशिष्टबुद्धि-
नियामकः । पदार्थभेदेन नाना यथा “पय्याप्रतिचाय-
मेको वट इषो द्वौ इत्यादि प्रतीतिसाक्षिकः स्वरूप-
सम्बन्धविशेषः” इति दीधितिः । समवायेन गुणे गुण-
स्यासत्त्वेऽपि चत्वारो गुणा इत्यादिप्रतीत्या गुणादिषु
संख्यादिसत्त्वनियामकोऽपि तादृशः सम्बन्धः” इति
सामान्यभावे जगदीशः द्वितीयवृत्तिपक्षिणादे गदा-
धरभट्टाचार्यश्च । पय्याप्रतिविधिषा चार्थपय्याप्रतिः पूर्ण-
पय्याप्रतिश्च । तत्र प्रथमा यत्नाधिकस्य निरासार्था या
पय्याप्रतिर्निवेश्यते चार्थपय्याप्रतिः यथा पर्वतो वज्रिमान्
धूमादित्वादौ साध्यतावच्छेदकवृत्तिनिष्ठा पय्याप्रतिः ।
द्वितीया । यत् न्यूनवारं चाय या पय्याप्रतिर्निवेश्यते
सा पूर्णपय्याप्रतिः । यथा पर्वतो न महान्नीयवज्रिमा-
नित्वादौ साध्यतावच्छेदकीभूतमहान्नीयवज्रविशिष्टवज्रि-
त्तिनिष्ठा पय्याप्रतिः” ।

पय्याज्ञाव पु० परि+ज्ञा+ञ् प्रज् । १। अभिज्ञवशब्दे चै तैत्ति-
ल० ७५ ७२ । २परित आग्राव (अग्रवापि) ।

पय्याय पु० परि+इण-वज् । १। अतुक्रमे २प्रकारे १अवसरे
भेदिनिः ३निर्माणे ४इत्यवर्त्मभेदे ६समानार्थबोधके यद्धे
च हेमच० । [क्रमेण शयने क्षमरः ।

पय्यायशयन न० पय्यायेण क्रमेण शयनम् । यामिकभट्टानां
पय्यायोक्त न० अर्थानुसारभेदे अन्वहारण्ये दृश्यम् ।

पय्यारिणी स्त्री परि+हृ-णिनि ङीप् । १परित कौत्ति-
मत्वं व्याधियत्तायां गवि “तस्य दक्षिणा कृष्णा गौः
पश्चिमी पय्यारिणी” शत० ब्रा० ५।१।११ । २परित आ-
र्त्तियुक्ते लि० ।

पय्याली अय्य० परि+आ-अल ई ऊर्यादि० । हिंसायाम्
गणरत्नटी० पय्यालीकृत्य हिंसित्वेत्यर्थः ।

पय्यालोचन न० परि+आ+लोच-भावे ल्युट् । सम्यग्विवेचने
पय्यावर्त्तन न० परि+आ-हृत-ल्युट् । सूर्यस्य पश्चिमव-
र्त्तिन्याः छायायाः पूर्वदिग्वर्त्तित्वेन परिहृतौ “सन्धिचेत्
सङ्घादूर्ध्वं प्राक् पय्यावर्त्तनाद्भवेः” कर्मप्रदीपः ।

पय्यास पु० परि+अस-लोपे घञ् । १परिवर्त्ते “पय्यासं च
परिमाणञ्च गतिं चन्द्रार्कयोरपि” मार्कण्डेय० । २पतने
श्ङनने च । बहिष्प्रवमानगतानां लयाणां लचानां
मध्ये षचलिमे लचे । “लोलियातुल्यो लचो भवतो

दृक्प्रवत्तस्तृत्ता भवन्ति उत्तमः पय्यासः” सा० सं० भा०
धृता श्रुतिः ।

पय्युक्ष्य न० परित उक्ष्यम् । जलादेः मन्त्रवर्जं तृष्णीं ज-
लादेः परितः सेचने । “उदकसंस्पृक्तं तृष्णीं पय्युक्ष्यम्”
आश्व० श्रु० १।११ । “तृष्णीं पय्युक्ष्यं मन्त्रवर्जं पय्युक्ष्यं धर्मा
अग्निहोत्रदृष्टा भवन्तीत्येवमर्थम् । त्रिस्त्रिरेकैकं पुनः-
पुनरुदकमादायादायान्ते च कर्मणां पय्युक्ष्यम्” नारा०
एतच्च कर्मवेदिविषयम् साधनानां तु तत्र गोभिरेवमन्त्र-
भेदा उक्ता यथा “अग्निमुपसमाधाय परिसृज्य दक्षिण
जान्वक्तो दक्षिणेनाग्निम् “अदितेऽनुमन्यस्त्रेति” पश्चात्
“स्त्रस्त्रानुमन्यस्त्रेति” उत्तरतः, “देवसवितः प्रभुमेति”
प्रदक्षिणमग्निं पय्युक्षेत् सकृच्छ्रिवां” ।

पय्युद्वहन न० पय्युद्वहते अङ्गि यते परि+उद्-अनुच
कर्मणि ल्युट् । १अग्रे क्षमरः भावे ल्युट् । २उद्गरे च ।
पय्युदय अय्य० उदयस्य सामीप्यम् सामीप्ये अय्ययी० उद-
यसामीप्ये सूर्योदयसमीप्ये कात्या० श्रौ० ४।७।२५

पय्युदस्त लि० परि+उद्+अस-क्त । १निवारिते २फलप्रत्य-
वायमन्यतया कोर्विते नञा भेदप्रतियोगिनि “यथा
रात्रौ आङ्गं न कुर्वीत” इति अत्र हि रात्रौ आङ्गे
न फलं न वा प्रत्यवायः इति रात्रिः पय्युदस्ता तद्वि-
ज्ञाभावस्या नञा बोध्यते । २परित उत्क्षिप्ते च ।

पय्युदास पु० परि+उद्+अस-अज् । १निवारणे फलप्रत्य-
वायमन्यतया “प्राधान्यं हि विधेयत्वं प्रतिषेधेऽप्रधा-
नता । पय्युदासः स विधेयो यत्कोत्तरपदेन नञ्”
इत्युक्तलक्षणे भेदरूपे नञर्थे । वज्रशब्दे सतभेदेन वि-
ज्ञारो दृश्यः ।

पय्युपवेशन न० परित्यज्य क्षमांतरसुपवेशनम् । सोमाभि-
सवादिर्कर्मपरिहारेण उपवेशनस्यात्रे कात्या० श्रौ० ८।४।१
व्याख्यायां दृश्यम् ।

पय्युप्ति स्त्री परि+वप-भावे क्तिन् । परितो वपने भेदि०

पय्युषित लि० परि+हृत् स्त्रकालमतिक्रम्य उप्रितम् वष-क्त ।
(वाचि) कालातिशयान्ते गतरातिकालके द्रव्ये । देवेभ्यः
पय्युषितपुष्पदानं निषिद्धं यथा
नारसिंहे “अपय्युषितनिषिद्धद्वेः प्रोक्षितैर्जन्तुवर्जितैः ।
स्त्रीयाराभोद्भवैर्वापि पुष्पोः संपुजयेद्भरिम्” योगिनीतन्त्रे
तत्प्रसवः “विष्णुपत्रञ्च माष्यञ्च तमाभाभलकोटलम् ।
कङ्कारतल्लक्ष्मी चैव पञ्चञ्च समिष्पकम् । एतत् पय्यु-
षितं न स्यात् यच्चान्यत् कलिकामरुम्” । पय्युषिताद्या-